

Pozn. red.: Podrobné výpisky, v podstatě bez korektur

Emmanuel Lévinas: Být pro druhého

Rozhovor E. Lévinase s B. Casperem

11.6.1981 v Paříži, vysíláno na německém okruhu SWF 1981

C: říkáte, že se s druhým člověkem setkávám v jeho tváři. Obličejů lidí ale vidíme, třeba v TV. CO pro vás znamená tvář druhého člověka?

L: Jinakost druhého neznamena, že na něm vidím rysy, které mi nejsou podobné (povahy, obličej). Přistupovat k člověku jako ke tváři znamená oslovovat ho jako tvář a hned rozumět řeči tváře. Tvář je to, co mluví dřív, než řeč, je to výraz ještě než přijdou slova.

C: a vám záleží na tom, druhého slyšet, tj. vnímat v jeho vlastním bytí.

L: Nevím, zda druhého vnímám v jeho "bytí". Vnímám tvář druhého jako nahotu, jako jistou obnaženost – jako ubohost – jako bezbrannost; jako vystavenost smrti.

C: Druhý je vydán, protože je smrtelný.

L: Je smrtelnost sama! Vnímát druhého znamená vidět smrtelnost jako takovou – pokud tu ovšem můžeme říci „vidět“. Tvář druhého znamená volání po mně, zavolání. Nesmím ho nechat zemřít o samotě. Nesmím ho zabít. Je tu nějaký *příkaz* a *zákaz*. A v tomto smyslu jsem vždy viděl, že ve tváři se mi dává ten moment, v němž mne napadá Bůh.

C: Přímou biblickými slova říkáte, že tvář druhého znamená zákaz: nezabiješ. A příkaz: nenech ho zemřít v jeho nouzi, v jeho konečnosti.

L: Takže smrtelnost druhého je v jeho tváři. Řekl jsem, že smrt druhého se mne týká víc než moje vlastní.

Odpovědnost

C: Je to prasinuace odpovědnosti.

L: Ano! *Odpovědnost!* Příkaz a zákaz jsou "prameny odpovědnosti". Mám odpovědnost i za to, co není v mé moci. To je ono, CO není věcí mé svobody. Jsem druhému vydán... ještě dřív, než sám na sebe...

C: *..začnu myslet.*

L: *ne myslet...*

C: *Než jsem si sám uložen.*

L: *Než sám sobě jsem. Mluvím tak o lidství, které ve mně proráží... o tom etickém, co se ve mně ohlašuje. Nedělám si iluze o tom, co je obyčejné a každodenní.*

C: *to ovšem znamená, že říkáte, že vzhledem k té základní situaci nemá člověk svobodu volby. Je už zasazen do pra-situace, kterou si nezvolil – a to je situace, že jsem za druhého odpovědný.*

L: *nelze ovšem říkat, že to znamená nějaké otroctví. Je to prvorozenství.*

C: *takže byste tuto situaci chápal jako vyvolení.*

L: *otroctví je pasivita, trápení, ztracení. Proti tomu platí, že jsem-li odpovědný za druhého, ukazuje se mi to právě jak dobro, jako dobro vůbec. Možná jako místo lepšího. Místo dobrého leží v odpovědnosti za druhého, jakkoli tomu moje svoboda nepředchází, ale následuje za tím.*

Být rukojmím za druhého

C: *to také znamená, že ta situace, které říkáte být rukojmím za druhého, je situace vyvolení a možnosti k dobrotě.*

L: *Ano. A prvorozenstvím. Každý je prvorozený. Každé já je v tomto smyslu prvorozené.*

C: *Prvorozený: tím rozumíte moji nejvyšší důstojnost, v níž nezávisím na nikom jiném.*

L: *Ano.*

C: *Také Sartre se pokoušel uchopit vztah k druhému. V čem se vaše myšlenka liší od jeho?*

L: *pohled druhého, ten mne u Sartra vždy posuzuje a odsuzuje. Sartre vychází z jisté negativity, která mezi mnou a druhým vždy panuje. To je založeno v staré ontologii bytí-pro-sebe a bytí-o-sobě. Tradiční myšlenka filosofie byla, že bytí..., že jsoucí chce trvat ve svém bytí – a že se tedy brání každému narušení. Kdežto já v ontologii tuším jakýsi průlom lidského.*

C: *průlom, který možná teprve začal?*

L: ano, jsme dnes možná ještě v procesu tohoto prolamování, v němž se to etické, to lidské teprve hlásí.

C: *takže: zákaz zabít druhého. Příkaz nenechat ho umírat o samotě.*

L: ...o samotě. Chci říci: to všechno popisuje bytí rukojmím. A *být rukojmím* je možná jen tvrdé *označení pro lásku*.

Stopa slávy nekonečna

C: *řekl jste, že mne Bůh napadá, když přebírám odpovědnost za druhého. Ale nemohu takovou odpovědnost převzít, aniž by mne napadl Bůh – z čistého lidství?*

L: ano, ale co to znamená lidství? To je hlavní otázka. Cožpak čistá humanita už boha nepředpokládá? A to i když ho nejmenuje? Soucit... myslím, že už prostý soucit je přikázán od Boha. Soucit jako takový je možný, protože jsme už spatřili obličej druhého, jeho tvář. Při tomto "spatření" dospívají "přirozené věci" k novému způsobu bytí, jsou jinak. To trvání jsoucího v bytí, lpění na bytí, na vlastním bytí jsoucího, je nyní zpochybněno. Tvář druhého znamená, že jsem sám pro sebe zpochybněn.

C: *a vy byste z této změny, která se se mnou stala, že nelpím bezpodmínečně na sobě a nechci trvat v bytí, ale slyším volání druhého, soudil...*

L: že přichází něco jiného. Ustupuji vůči druhému.

C: *v tom vidíte Boží stopu?*

L: a přeskok lidství jako takového. To jde spolu. Viz vyprávění bible k obrazu Božímu. Iz 58,7-9 se Boží zjevování spojuje jen se starostí o druhého, o jeho svobodu, dobro. Jen s tím se spojuje zjevování Boha samého. A viz Mat 25,35nn.

C: *zvláštní je, že ti, kdo jednali z odpovědnosti za druhého, si přitom Boha nevšimli. Takže zde máme zvláštní druh vztahu, vztah k Bohu zvláštního druhu, který není jako vztahy, jaké jinak zažíváme.*

L: Ano, v tom smyslu říkám "Bůh nám napadá".

C: *říkáte, že příklon k bližnímu je předpokladem, abychom Zjevení jako příkazu mohli rozumět.*

L: ano. To slovo "Bůh", přichází do jazyka skrze tuto zkušenost. To slovo není moc vhodné. Nebo snad zážitek, setkání s druhým.

Hovor o plodnosti. Lidská subjektivita je rozhodně jakási plodnost – možnost mít možnosti za hranicemi možného. (synovy možnosti jsou určitým způsobem i moje).

C: západní tradice vyšla z jednoty, a snaží se všechno do ní dostat, ale to, co označujete jako plodnost, to tuto jednotu rozbíjí. Dává totiž druhého jeho vlastnímu, tomu, co se nedá zahrnout do jedné jednoty, svobodnému... Právě otcovství vede syna na svobodu...

L: Odpovědnost, vztah člověka k druhému, socialita, bratrství – to se filosofům jevilo často jakési zvrhnutí té původní jednoty, ne? Nebo jako nějaká peripetie, která nakonec k jednotě vede. Ve všem, co jsem napsal a myslel, je třeba podtrhnout, že právě pluralita, právě dvojnosti, právě socialitě a bytí ve dvou přísluší jakýsi zvláštní výtečnost, která se nedá redukovat.

C: jakési vyznamenání, cosi vyššího, než pouhá jednota.

L: totiž vyššího než pojem jednoty, na němž snad od Plotinovy filosofie lpíme.

Filosofování

L: filosofování je podle mne řecká řeč, řeč univerzality, překladu. Myslím, že to smyslové je v proroctví. Chcete-li v Božím slově. A to se musí přeložit. A... mně se zdá, že evropská filosofie, ta, co přišla po Řecích a je řecká, podržela si řeckou řeč, je překlad, nekonečné překládání Bible. Septuaginta není stále dopsaná.

C: přikládáte filosofii veliký význam. Ale má dnes filosofie opravdu význam? Nejde spíš o to "svět změnit"?

L: je tu ovšem názor, že filosofie je snaha na Bibli zapomenout, na proroctví... Mně se ale zdá, že kdo chce svět změnit, musí si rozmyslet, kterým směrem, kam. Potřebuje tedy nějaký řád hodnot. A ten, myslím si, vězí jen v té staré Bibli. Jinak... to moderní hledání smyslu, který by byl v jazyce, jako by stačilo zkoumat jazyk a najít původ smyslu v něm – na to nevěřím.

C: to znamená, že se stavíte proti strukturalismu, kdyby měl znamenat, že řeč jako taková a o sobě už umožňuje poslední nalezení smyslu.

L: smysl, to je vždy contenu, obsah. Ne forma, že? Původ všeho, co má smysl, je v božím slově. V tomto smyslu věřím ve filosofii, když za ni stojí – když je jí věrná.

Rozhovor E. Lévinase s Ch. Wolzogenem

20.12.1985 v Paříži. Dodatek ke knize Humanismus des anderen Menschen

W: vyznačil jste svou filosofii rozdílem mezi Odysseem, který se po bludné cestě vrací živý a zdravý domů, a Abrahámem, který se vydává na cestu, a už se nevrací. Když ale čteme třeba Kafku, pak je přece tato myšlenka návratu velmi zřetelná, jak se chce integrovat a nemůže.

L: myslím, že u Kafky to není návrat, je to hledání nějakého místa někde. Je to pohyb k minulému. U Kafky není vůbec žádné místo. Jako v žalmu: jsem ten, ten, kdo přichází ciziny.

W: ti dva mudrcové – Abrahám a Odysseus se navzájem nevyklučují? Přirozeně u Blocha: ten říká "domov" v jistém smyslu německé slovo, ve francouzštině nemá ekvivalent.

L: ale ano, patrie, chez soi, "být-u-sebe".

W: u vás hraje ústřední roli pojem totality, totality bytí, v níž takřkajíc celá transcendence mizí. Spojujete tedy stále "totalitu" s pojmem "téhož"?

L: totalita má také konkrétní, tedy fenomenologický smysl. Co znamená toto sebetotalizování? Totalita není jen filosofický názor, kde člověk pozoruje věci jako sebrané, jako soubor – to slovo je také v německém výrazu z matematiky jako množina. Totalita má také odůvodnění, konkrétní smysl, a já s ním velmi spojuje ekonomické poměry vzájemné výměny. Toto sčítání totálu je jisté ekonomický život. Tedy právě tu, kde nehraje tvář žádnou roli, kde lidé jsou termíny, kde vstupují do souboru, kde se sčítají. Tato konkrétnost sčítání totality, to je život ekonomický a také státní – ekonomický život se stává konkrétním také ve státě. Ano, a potom to hledání spravedlnosti, také jako poznání prvků tohoto souboru. Myslím, že člověk zde nesmí jen kritizovat, ale že musí vzít v úvahu moment, kdy něco takového mělo snad původně smysl.

Tedy v takových poměrech vzniká totalita. Vše, o co jsem se pokoušel, bylo najít poměr, který by nebyl sčítáním. Jsme tak vázáni na pojem sčítání, že se nám často zdá, jako by dvojnost člověka byl úpadek, že ano; všechno musí být všechno jedno, k jednomu...

Dvojnost je vlastně zvláštní mnohost. Když jsme ve dvou...

W: ale dvojnost předpokládá také mnohost.

L: dvojnost je mnohostí vždy rušena. Kdybychom byli ve dvou, bylo by všechno takové.. tedy ne dobré, ale každopádně určené, potom jsem vázán na toho druhého. Ale my jsme bohužel tři – nejméně, vždy se objeví ten *třetí*.

W: je novela od G. Kellera Romeo a Julie na vsi. Tam jde také o takový absolutní vztah ve dvou, který vylučuje všechny ostatní – a to končí tragicky.

L: vyloučení je už porucha.

W: jakou si myslíte, že má dnes filosofie funkci?

L: není to jako u Husserla. U něj je filosofie to platně lidské, funkce samého lidství jako takového. Filosof je "funkcionář lidstva". To ne. řekl bych obyčejně: to platně lidské je – láska. Láska, nebo lépe: odpovědnost. A odpovědnost je vlastně láska, jak to říkal Pascal – bez žádostivosti. Je to především přístup k jedinečnému. Říkám stále: logickým operacemi od rodu k druhům, k individuu, tak nelze dospět věděním k jedinečnosti. Láska nebo zodpovědnost ale dávají smysl jedinečnosti. Ten vztah je vždy nereciproční; láska miluje a nestará se, aby byla milována. To je můj pojem dyssymetrie. V tomto momentu je ten druhý, ten milovaný, jedinečný. *A já jsem jedinečný v jiném smyslu: jako vyvolený, jako vyvolený k odpovědnosti.* Když tuto odpovědnost připíši nebo deleguji někomu druhému, jsem z etiky venku. A filosofie je tedy vědomí o tom, mluvení o tom, právě abychom dospěli k tomuto rozhovoru.

W: Jak je to s tím, co nazýváte "tvář"

L: tvář rozhodně není to, co jsme viděli.

W: ale je tu jakási obtíž: vždy vidíme určitý obličej, určitou tvář...

L: ne, tak o tváři nepřemýšlím. Můžete vzít tvář v úvahu jako to, na co se díváme. Ale pak budete "okukován". Náhled pak je, že vím, jakou mají vaše oči barvu. Ne, to není tvář. "Tvář" – to je nahota,

bezmoc. Přímá vystavenost smrti. Imperativ: "Nezabiješ mne!"
"Nenech mě samotného umírat."

W: jenom do tohoto "vakua", do tohoto nepojmenovatelného vždy vlastně něco vstupuje, vždy tedy chceme něco pojmenovat, identifikovat. A přece nemůžeme jinak než myslet, to je ta nesnáž.

L: musíme vidět, jak je myšlení sestaveno; co do něho vstupuje. Musíme to pojmenovat jinak. Tak třeba odpovědnost nebo poslouchání. Že to je teologie? Pravděpodobně to odtud pochází, ale má tam smysl. Poslouchat, to je imperativ v tváři druhého. To je paradox: spolubytí nebo spoluvýznam chudoby a také "hrdosti" druhého: To je slovo Boží.

Mně je milejší myslet toto než bytí. Bytí vždy musí být, bytí je *conatus essendi* – v životě je z toho hned válka. Moje bytí jak Heidegger v Bytí a čas: "Pobyt je takové bytí, kterému v jeho bytí jde o toto bytí samo". Potom vyložil, že "jde o bytí" znamená "o porozumění bytí". Ale v Bytí a čase je to formulováno téměř darwinovsky – jde o bytí *samo*". A teď přijde takový skutečný nesmysl: já se musím starat o *vaše* bytí. Nemůžu si dovolit. Já se musím starat o *vaše* bytí. Nemůžu si dovolit nechat vás samotného vaší smrti. To je to lidské, to šílené.

Pro odkrytí tváře dávám přednost "milosrdenství", když člověk podstupuje utrpení druhého; samozřejmě to vypadá jako fenomén lásky. Když ten druhý trpí, mám sympatii, počátek lásky.

Ne jen ve smyslu soucitu, to není fenomén bez "sebe sama". V tomto smyslu říkám, že to je Boží slovo – něco, co znamená převrat v nerušeném bytí jsoucího.

Poskytuji teologii bez teodiceje. Nedá se to kázat, je to náboženství bez kázání. To nemůže člověk chtít po druhém, to může chtít *po sobě*, sám po sobě, přijmout odpovědnost za sebe – to je také velmi těžké, ale druhému nemáme kázat.

W: já ve svém vztahu k druhému s ním už vždy nějaký vztah mám, přece mu rozumím, ale také – jsem oddělen od něho absolutně tím, čemu říkáte jeho "tajemství".

L: ano, le meme et l'autre v tomto smyslu, např. rozdílnost. Sotva si dovolím užívat "vztah". Dávám ho vždy do uvozovek, protože "vztah" stojí na základě souboru, totality – tam jsou "vztahy". Mám

takový výraz: nelhostejnost. Právě v této ne-indiferentnosti jsou dva zápory, které znamenají rozdílnost, tento výraz je pro mne velmi důležitý. To je něco jiného, než vztah, který vždy předpokládá nějaké dohromady, společný rod...

W: ale není vztah obojí: jednota a rozdílnost?

L: ...”vztah” je vždy tak. A pak je něco zcela jiného, co je mi ne-indiferentní. Na to jsem myslel, když jsem mluvil o ženském, kde je erotika poměr k úplně jinému. ... Člověk dosahuje k transcenci.

Ten vlastní nový moment docela moderní filosofie je, že lidské není *vědění* o Bohu, ale místě, kde božské působí, kde ”Bůh žije”. Jakási imanentní transcendence. Člověk *je* bytí jsoucího, nebo v každém případě *patří* k bytí jsoucího; ne jako jeviště, ale jako místo dění.

<http://home.worldonline.cz/~cz046672/slunce/levinas.htm>